

PAPER

O'ZBEKISTON TARIXI FANINI O'QITISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA UNING TA'LIM SAMARADORLIGIDAGI O'RNI

Usmonov Elbekjon Mamatkodirovich^{1,*}

¹Qo'qon davlat universiteti o'qituvchi

* usmonov@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada O'zbekiston tarixi fanini o'qitishning nazariy-metodologik asoslari, uning oliy ta'lim tizimidagi o'rne va tarbiyaviy-didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Tarix fanining ijtimoiy taraqqiyotni anglash, milliy o'zlikni shakllantirish, talabalarda tarixiy tafakkur, vatanparvarlik va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, fanning predmeti va obyektini aniq belgilash, o'qitish mazmunini ilmiy asosda tashkil etish hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish ta'lim samaradorligining muhim sharti ekani asoslangan. Maqolada O'zbekiston tarixi fanini o'qitishni takomillashtirishning metodik jihatlari va uning ma'naviy-ma'rifiy ahamiyati bayon etilgan.

Key words: O'zbekiston tarixi, tarix fani, tarixiy tafakkur, milliy o'zlik, vatanparvarlik, metodologiya, oliy ta'lim, ta'lim samaradorligi, predmet, obyekt

Introduction

Jamiyat taraqqiyotining bugungi bosqichida ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri tarixiy ongga ega, milliy qadriyatlarni anglaydigan, mustaqil fikr lay oladigan va fuqarolik mas'uliyatini his qiladigan shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ana shu nuqtayi nazardan qaralganda, tarix fanini, xususan, O'zbekiston tarixi fanini chuqur va ilmiy asosda o'qitish masalasi alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tarix fani insoniyatning kelib chiqishi, jamiyat rivojining turli bosqichlari, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarning vujudga kelishi hamda tadrijiy taraqqiyotini o'rganadi. Bu jihatdan tarix o'tmishni bayon etuvchi ma'lumotlar yig'indisi emas, balki inson va jamiyat taraqqiyotining qonuniyatlarini anglashga xizmat qiluvchi fundamental ijtimoiy-gumanitar fan hisoblanadi. O'zbekiston tarixi esa umumjahon tarixi bilan uzviy bog'liq bo'lgan holda xalqimizning ko'p asrlik davlatchilik tajribasi, madaniy merosi, ijtimoiy

Compiled on: April 16, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to Advances in Science and Education for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](#).

hayoti va sivilizatsion hissasini xolisona o'rganish imkonini beradi.

Oliy ta'lim tizimida mazkur fanni samarali o'qitish faqat tarixiy faktlarni yetkazish bilan cheklanmaydi. U talabalarda tarixiy tafakkurni rivojlantirish, milliy g'urur va o'zlikni anglashni mustahkamlash, tarixiy haqiqatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishga ham xizmat qilishi lozim. Shu sababli tarix fanini o'qitishda uning predmeti va obyektini aniq belgilash, nazariy asoslarini ochib berish, ta'lim mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan boyitish ilmiy-metodologik jihatdan muhim masala hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi O'zbekiston tarixi fanini o'qitishning nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish, uning oliy ta'lim tizimidagi o'rnini ochib berish va ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi asosiy omillarni yoritishdan iborat.

Methods

Tadqiqotni amalga oshirishda tarixiylik, xolislik, tizimlilik va qiyosiy-tahliliy yondashuvlardan foydalanildi. Mavzu doirasida tarix fanining mazmuniy xususiyatlari, uning ta'lim jarayonidagi o'rne va tarbiyaviy imkoniyatlari nazariy jihatdan tahlil qilindi. Shuningdek, O'zbekiston tarixi fanini o'qitishda predmet va obyekt masalasining ahamiyati, o'quv jarayonini samarali tashkil etishda metodologik izchillikning roli ham tahliliy mushohada usulida ko'rib chiqildi.

Tadqiqot jarayonida ta'lim mazmunining tarkibiy qismlari, fanning ma'naviy-ma'rifiy ahamiyati, milliy-madaniy qadriyatlarni shakllantirishdagi o'rne hamda oliy ta'lim amaliyotida qo'llanilayotgan yondashuvlarni umumlashtirishga alohida e'tibor qaratildi. Maqolada empirik statistik ma'lumotlardan ko'ra, mazmun va metodologiyaga asoslangan ilmiy-pedagogik tahlil ustuvor bo'ldi.

Results

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston tarixi fanini o'qitishning samaradorligi, avvalo, uning maqsad va vazifalarini to'g'ri belgilash bilan bog'liq. Agar fan faqat sanalar, shaxslar va voqealar ketma-ketligini yodlatishga qaratilsa, uning haqiqiy ta'limiy va tarbiyaviy salohiyati cheklanib qoladi. Aksincha, tarixiy jarayonlarning sabab-oqibat bog'liqligi,

milliy taraqqiyotning ichki mantig'i va xalqning sivilizatsion tajribasi ochib berilganda, ushbu fan talabani ilmiy dunyoqarashini shakllantiruvchi muhim vositaga aylanadi.

O'zbekiston tarixi fanining yana bir muhim natijaviy jihati shundaki, u talabalarda milliy o'zlikni anglashni kuchaytiradi. Tarixiy bilim insonni o'z xalqining o'tmishi, ma'naviy merosi va davlatchilik an'analari bilan bog'laydi. Bu esa milliy g'urur, vatanparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'ularining shakllanishiga xizmat qiladi. Shu ma'noda tarix fanining vazifasi axborot berishdan ko'ra kengroq bo'lib, u shaxsning ma'naviy-psixologik va fuqarolik jihatdan kamolotida muhim o'rin tutadi.

Tadqiqot natijalari yana shuni anglatdiki, tarix fanining predmeti va obyektini aniq belgilash o'quv jarayonini samarali tashkil etishning asosiy sharti hisoblanadi. Predmet va obyekt noaniq bo'lgan holatda ta'lim mazmunida ham, metodik yondashuvlarda ham tarqoqlik yuzaga keladi. Bu esa tarixiy haqiqatni anglash va talabalarga chuqur bilim berish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, tarix fanini o'qitishda nazariy aniqlik va mazmuniy izchillik ta'lim sifatini belgilaydigan asosiy omillardan biridir.

Jamiyat taraqqiyotining zamonaviy bosqichida ta'lim tizimi oldida faqat bilimli emas, balki huquqiy tafakkurga ega, ma'naviy barqaror, ijtimoiy mas'uliyatni anglaydigan shaxsni voyaga yetkazish vazifasi turibdi. Shu nuqtayi nazardan tarbiya va huquq fanlarini o'zaro bog'liq holda o'qitish masalasi pedagogikada ham, ta'limni tashkil etish amaliyotida ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur yo'nalishni uzluksiz ta'lim tizimi doirasida ko'rib chiqish, bir tomondan, shaxs kamolotining bosqichma-bosqich xususiyatini hisobga olishni, ikkinchi tomondan esa, ta'lim mazmunini ijtimoiy buyurtma, huquqiy me'yor va ma'naviy ehtiyojlar bilan muvofiqlashtirishni taqozo etadi.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida tarix fanini chuqur va ilmiy asosda o'qitish masalasi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biriga aylanmoqda. Chunki tarix fani insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlari, ijtimoiy hayotda yuz bergan voqea-hodisalarning vujudga kelish sabablari, rivojlanish qonuniyatlari hamda ularning makon va zamon doirasida namoyon bo'lish xususiyatlarini o'rganadi. Shu ma'noda tarix nafaqat

o'tmish haqidagi bilimlar majmuasi, balki jamiyat tafakkurini shakllantiruvchi, ijtimoiy xotirani mustahkamlovchi va kelajak taraqqiyoti uchun ma'naviy-g'oyaviy asos yaratuvchi muhim ma'rifat sohasidir.

Tarbiya va huquq fanlarining integratsiyasi oddiy fanlararo yaqinlashuv emas, balki ta'lim mazmunini metodologik jihatdan qayta anglash zaruratidir. Chunki tarbiya shaxsning ichki qadriyatlar tizimini shakllantirsa, huquq unda ijtimoiy munosabatlarni qonuniy va mas'uliyatli tarzda anglash ko'nikmasini rivojlantiradi. Bunday yondashuvda ta'lim jarayoni ma'lumot yetkazish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchining huquqiy ongi, fuqarolik pozitsiyasi, axloqiy tafakkuri va amaliy qaror qabul qilish qobiliyatini bir butun tizimda rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois tarbiya va huquq fanlarini o'qitish metodikasi bugungi kunda didaktik masaladan ko'ra kengroq — ijtimoiy-madaniy va tashkiliy-huquqiy ahamiyatga ega ilmiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston tarixi esa umumjahon sivilizatsiyasi tarixining ajralmas tarkibiy qismi sifatida xalqimizning ko'p asrlik davlatchilik an'analari, madaniy merosi, ijtimoiy-siyosiy hayoti va ma'naviy taraqqiyotini xolisona anglashga xizmat qiladi. Mazkur fan orqali qadimgi va yaqin ajdodlar hayoti, ularning jahon tamadduniga qo'shgan hissasi, milliy davlatchilik va ijtimoiy taraqqiyotdagi o'rni ilmiy nuqtayi nazardan o'rganiladi. Shu bois O'zbekiston tarixini o'qitish faqat fakt va sanalarni o'zlashtirish bilan cheklanmay, balki milliy o'zlikni anglash, tarixiy tafakkurni shakllantirish va vatanparvarlik tuyg'usini mustahkamlashda ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Uzluksiz ta'lim tamoyili mazkur masalani tahlil qilishda tayanch nazariy asos sifatida xizmat qiladi. Chunki aynan uzluksizlik ta'lim mazmunining izchilligi, bosqichlar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanish, shaxs rivojining yosh va psixofiziologik xususiyatlariga moslik, shuningdek, ta'lim va tarbiyaning o'zaro birligini ta'minlaydi. Tarbiya fanining bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etilishi, uning davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari, darslik va o'quv-metodik majmualar bilan ta'minlanishi mazkur sohaning institutsional va metodik jihatdan mustahkamlanayotganini ko'rsatadi. Bu esa tarbiya va huquq fanlarini o'qitish masalasini faqat nazariy emas, balki amaliy va

boshqaruv nuqtayi nazaridan ham tadqiq etish zarurligini kuchaytiradi.

Ayniqsa, tarixiy, milliy-madaniy, axloqiy va diniy qadriyatlarni anglash, ularni zamonaviy tafakkur asosida baholash va yosh avlod ongiga singdirish bugungi ta'lim siyosatida muhim o'rin tutadi. Zero, tarixni anglagan shaxs o'zligini anglaydi, milliy merosning mohiyatini teran his qiladi va jamiyat oldidagi fuqarolik mas'uliyatini chuqurroq idrok etadi. Shu nuqtayi nazardan oliy ta'lim tizimida "O'zbekiston tarixi" fanini har tomonlama, chuqur va metodik jihatdan mukammal o'qitish zarurati yanada kuchaymoqda. Bu yo'nalishda yangi avlod o'quv dasturlari, darsliklar, o'quv qo'llanmalari hamda zamonaviy ilmiy tadqiqot natijalarini ta'lim jarayoniga joriy etish muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mavzuning ilmiy dolzarbligi shundaki, hozirgi ta'lim muhitida huquqiy madaniyatni rivojlantirish, umuminsoniy qadriyatlarni chuqur singdirish, o'quvchilarda vatanparvarlik, insonparvarlik va mas'uliyatli fuqarolik xulqini shakllantirish uchun an'anaviy o'qitish shakllari yetarli emas. Shu sababli zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, keys-tahlil, muhokama va huquqiy trening kabi usullarni tarbiya va huquq mazmuni bilan uyg'unlashtirgan holda qo'llash muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada aynan tarbiya va huquq fanlarini o'qitish metodikasining uzluksiz ta'lim tizimidagi o'rni, uning nazariy asoslari, tashkiliy-metodik xususiyatlari hamda shaxs kamolotiga ta'sir etuvchi omillari ilmiy-metodologik nuqtayi nazardan yoritiladi.

Mavzuning ilmiy dolzarbligi yana shu bilan belgilanadiki, tarixiy haqiqatni to'laqonli yoritish, haqqoniy tarixiy bilimni shakllantirish va o'quv jarayoni samaradorligini ta'minlash uchun fanning predmeti hamda obyektini aniq va to'g'ri belgilash g'oyat muhimdir. Chunki har qanday fanning nazariy yo'nalishi, metodologik poydevori va amaliy vazifalari avvalo uning nimaga va qay tarzda qaratilgani bilan belgilanadi. Tarix fanining predmeti va obyektining aniqlashtirilishi esa o'qitish mazmunini to'g'ri tashkil etish, tadqiqot yo'nalishlarini belgilash va talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu jihatdan qaralganda, O'zbekiston tarixi fanini o'qitishning nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish va uning ta'lim tizimidagi

o'rnini belgilash dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Discussion

Olingan natijalar tarix fanini o'qitishni faqat akademik bilim berish vositasi sifatida emas, balki ma'naviy-tarbiyaviy va ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida baholash lozimligini ko'rsatadi. Zamonaviy ta'lim muhitida talabalarning tarixga qiziqishini oshirish, ularda mustaqil tahlil qilish, voqealarga tanqidiy yondashish va tarixiy xulosa chiqara olish qobiliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois tarix fanini o'qitish mazmuni zamonaviy metodik talablar bilan uyg'unlashtirilishi zarur.

Mazkur nuqtayi nazardan, an'anaviy bayon usuli bilan bir qatorda muammoli o'qitish, qiyosiy tahlil, manba bilan ishlash, muhokama, taqdimot va refleksiv topshiriqlar kabi usullardan foydalanish tarix fanining ta'sir doirasini kengaytiradi. Bunday yondashuv talabani tayyor ma'lumotni qabul qiluvchi subyektdan mustaqil mushohada yurituvchi va tarixiy haqiqatni anglay oluvchi shaxsga aylantiradi.

Shuningdek, O'zbekiston tarixi fanini o'qitishda milliy-madaniy, axloqiy va ma'naviy mazmunni saqlagan holda uning ilmiyligi va xolisligini ta'minlash alohida ahamiyatga ega. Chunki tarix fani bir vaqtning o'zida ham milliy o'zlikni mustahkamlovchi, ham ilmiy tafakkurni rivojlantiruvchi fan bo'lishi kerak. Bu esa o'qituvchidan yuqori nazariy tayyorgarlik, metodik mahorat va tarixiy voqelikka nisbatan xolis yondashuvni talab etadi.

Conclusion

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston tarixi fanini o'qitishning nazariy-metodologik asoslarini chuqur o'rganish va ularni ta'lim jarayoniga to'g'ri tatbiq etish oliy ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Tarix fani orqali talabalarda tarixiy tafakkur, milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, fuqarolik mas'uliyati va ma'naviy barqarorlikni shakllantirish mumkin.

Shu bilan birga, fanning predmeti va obyektini aniq belgilash, ta'lim mazmunini izchil tashkil etish va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish tarix fanini o'qitish sifatini yangi

bosqichga olib chiqadi. O'zbekiston tarixi fanini ilmiylik, xolislik va tarbiyaviy maqsadlar uyg'unligida o'qitish esa bugungi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qolaveradi.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Янги таҳрир. – Тошкент, 2023. Ўзбекистон Республикаси. Таълим тўғрисидаги Қонун. ЎРҚ-637-сон. – 2020 йил 23 сентябрь.
2. Ўзбекистон Республикаси. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. 463-I-сон. – 1997 йил 29 август.
3. Мансуров У. Тарих ўқитиш методикаси: дарслик. – Тошкент: Илм зиё заковат, 2023. – 155 б.
4. Мансуров У.Н., Раҳматуллаева А.Р. Тарих ўқитиш методикаси: ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДПУ, 2019. – 144 б.
5. Эшбекова Д., Эшбекова Г. Тарих ўқитиш назарияси ва методикаси фанини ўқитишда чизма ва жадваллардан фойдаланиш. – Тошкент: Tamaddun, 2014. – 292 б.
6. Сағдуллаев А.С. Ўзбекистон тарихи. I китоб. – Тошкент: Donishmand ziyosi, 2021. – 624 б.
7. Эшов Б.Ж., Одилов А.А. Ўзбекистон тарихи. II китоб (XIV аср ўрталаридан – XIX аср иккинчи ярмигача). – Тошкент: Donishmand ziyosi, 2020. – 407 б.
8. Муртазаева Р.Х., Одилов А.А., Эрметов А.А., Соипова К.Д. Ўзбекистон тарихи: ўқув қўлланма. – Тошкент: Donishmand ziyosi, 2020. – 768 б.
9. Муҳаммаджонов А. Ўзбекистон тарихи: 7-синф учун дарслик. – Тошкент: Sharq, 2017. – 160 б.
10. Тилабаев С. ва бошқ. Ўзбекистон тарихи: умумий ўрта таълим мактабларининг 10-синф ўқувчилари учун дарслик. – 1-нашр. – Тошкент: Yangiyul Poligraph Service, 2022. – 192 б.

11. Жўраев Н., Замонов А. Ўзбекистон тарихи (мустақиллик даври): 11-синф ўқувчилари ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари учун дарслик. – Тошкент: Ёафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – 144 б.
12. Sadikovich, Karimov Kahramon. "QOZILIK INSTITUTI VA IQTISODIY FUNKSIYALARI: TARIXIY VA HUQUQIY TAHLIL." *Advances in Science and Humanities* 2.04 (2026): 120-123.
13. Karimov, Qahramon Sodikovich. "Turkiston madrasalari ta'lim tizimi (XIX–XX asrlar)." *Advances in Science and Education* 1.09 (2025): 117-123.
15. Karimov, Kahramon S. "THE NATURE OF PERSIAN-LANGUAGE SOURCES IN UZBEK HISTORIOGRAPHY, THEIR SOURCE STUDY." *Advances in Science and Environment* 1.8 (2025): 24-27.
16. Karimov, Kakhramon S. "SOURCES AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE HISTORY OF QAZI (ISLAMIC JUDICIARY)." *Advances in Science and Education* 1.8 (2025): 78-80.
17. Karimov, Kahramon S. "The History of Qazi Courts in Turkestan." *Advances in Science and Sustainability* 1.8 (2025): 34-35.
18. Karimov, Kakhramon S. "Qazi's and their role in local government." *Advances in Science and Humanities* 1.08 (2025): 44-49.